

En national samling på tegnebrættet. Centre for indsamling af danske tegninger 1810-45

Idéen om en central samling af danske tegninger opstod allerede i første halvdel af 1800-tallet, og de tidligste tilløb til en sådan samling har fortsat stor betydning for vores forståelse af landets tegnekunst.

Resumé

Allerede før der blev tale om at oprette en central samling af tegninger og grafik - det der i 1835 blev til Den kgl. Kobberstiksamling - foregik der en storstilet indsamling af landets tegnekunst. I årene 1810 til 1832 opbyggede Kunstakademiet således en stor samling af nyere danske tegninger, mens kunstkammerforvalter J.C. Spengler på egen hånd indsamlede blade af ældre kunstnere. Artiklen optrevler historien om disse to forgængere for Kobberstiksamlingens danske samling, og hvordan disse fik betydning for indkredsningen af den danske tegnekunst.

Artikel

I begyndelsen af 1800-tallet fandtes ingen hovedsamling for tegninger i Danmark. Det kongelige håndbibliotek havde angiveligt rummet en mængde tegninger, som dog alle gik tabt ved Christiansborg Slots brand i 1794.¹ En anden samling tegninger fandtes blandt den store samling grafik i det store Kongelige Bibliotek, men blev ikke (eller kun yderst sporadisk) forøget og levede i det hele taget en hensygnende tilværelse. Det er sigende for samlingens tilstand, at de kongelige erhvervelser af tegninger ikke blev overdraget til biblioteket, men blev placeret i lejede lokaler i Frederiksholms Kanal.²

Efter flere års overvejelser blev de kongelige grafik- og tegningssamlinger endelig i 1835 forenet i en selvstændig institution under navnet Den kongelige Kobberstiksamling.³ [fig. 1] Dette er en velbeskrevet historie, men hvad der derimod har undgået opmærksomhed er, hvordan Kunstakademiet - mens de forskellige samlingers fremtidige placering endnu var usikker - forsøgte at køre sig i stilling til at overtage dem. Og en af metoderne var øjensynligt at skaffe en repræsentativ bestand af nyere dansk tegnekunst. I sidste ende blev Den kongelige Kobberstiksamling dog en realitet og skulle nu også forsøge at blive nationens hovedsamling for dansk tegnekunst. Hvis Kunstakademiets tegningssamling er den væsentligste institutionelle forgænger for Kobberstiksamlingens danske samling, så skete den væsentligste tilvækst derimod ved købet af en privatsamling, nemlig den store tegningssamling dannet af galleriinspektør J.C. Spengler (1767-1839). Og denne samling skulle vise sig at blive toneangivende for Kobberstiksamlingens videre kurs.

Proveniensforskning har ikke kun til formål at kortlægge genstandes ejerhistorie, men kan også gøre os klogere på de principper og antagelser, som implicit lever videre i f.eks. museers indsamlingsprincipper. Ved at tildele Kunstakademiets og Spenglers respektive samlinger af danske tegninger den plads, de fortjener i dansk museumshistorie, er det håbet også at kaste lys over, hvordan dansk tegnekunst blev defineret og indkredset i kunsthistoriefagets og museernes barndom. Der har aldrig været foretaget metodisk proveniensforskning i Kobberstiksamlingens ældste bestand af danske tegninger, og det følgende er det første forsøg på at skildre disse samlingers to hovedkilder. Det har krævet en omstændelig gennemgang af Kobberstiksamlingens danske tegninger fra før 1840, hvor påskrifter, motiver og andre karakteristika er blevet holdt op mod skriftlige kilder som inventarier, salgskataloger og korrespondance, for om muligt at identificere de enkelte tegningers ejerhistorie - og i sidste ende afdække rødderne til vor tids nationale tegningssamling.

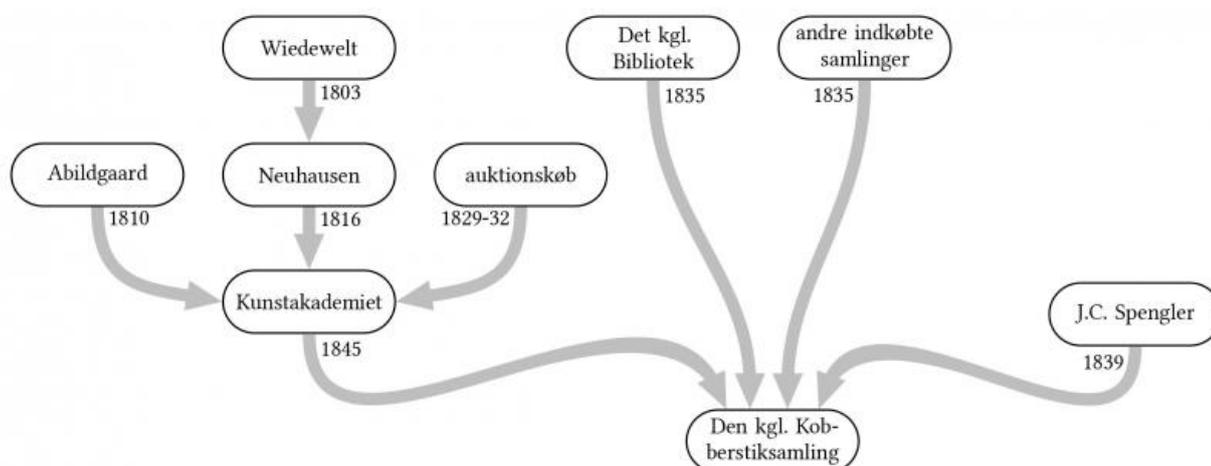

Fig. 1. Diagram over de væsentligste samlinger af danske tegninger, og hvordan de blev erhvervet eller sammenlagt i årene 1803-45.

Udgangspunkt for Kunstakademiets indsamling 1810-1816

Kunstakademiet havde i løbet af de første årtier af 1800-tallet opbygget en lidt tilfældig samling kunst på papir. Dele af grafiksamlingen gik muligvis tilbage til det ældste kunstakademi under maleren Hendrik Krock (1671-1738), men samlingen var vist kun sjældent blevet forøget, og af tegninger havde man så godt som intet ejet. Den første virkelige tilvækst fandt sted i 1810 med købet af Nicolai Abildgaards (1743-1809) efterladte bøger, tegninger og kobberstik. Malerens beskedne tegningssamling omfattede blot 37 blade, som imidlertid var tilskrevet så vigtige navne som Rafael, Tizian, Rembrandt og Poussin.⁴ Samlingen omfattede kun få danske blade deriblandt nogle Rafael-kopier af Abildgaard selv samt et par tegninger tilskrevet Marcus Tuscher (1705-51) og Karel van Mander III (ca. 1609-70).⁵ Hertil kom en langt større samling af grafik, hvis indhold desværre ikke er dokumenteret.

Mere spektakulær var den samling, som malermester Jens Neuhausen (1774-1816) efterlod akademiet ved sin død. I en bevaret skifteprotokol er gaven nøje beskrevet og ses (foruden en del grafik) at have omfattet knap 3.000 tegninger, først og fremmest af Johannes Wiedewelt (1731-1802).⁶ Neuhausen havde erhvervet størstedelen af sine tegninger på billedhuggerens dødsboauktion i marts 1803, og de havde siden tjent ham som forlæg og inspiration i hans mange udsmykningsopgaver.⁷ En kommission bestående af akademisekretæren og fem akademiprofessorer stod for at udvælge de værker, man var interesseret i at modtage til Kunstakademiet. Og selvom enkelte bind med mere håndværksmæssige tegninger samt størsteparten af kobberstikkene lader til at være blevet sorteret fra i den anledning, så sad akademiet tilbage med en uventet fin samling, der var værd at bygge videre på. Af en opgørelse fra 1821 ser vi, at Kunstakademiets tegningssamling nu omfattede hele 2.341 blade.⁸ Ved siden af 29 udenlandske tegninger fra Abildgaards samling ejede akademiet ni uidentificerbare blade af italienske mestre, omkring 90 blade af tyske mestre (nemlig Mengs og Casanova) samt ikke færre end 2.214 danske blade.⁹ Den overvejende del var af Johannes Wiedewelt, men samlingen omfattede også mindre grupper tegninger af Abildgaard, Marcus Tuscher, C.F. Stanley (ca. 1738-1813) og Johan Mandelberg (1730-86).¹⁰ Til sammenligning omfattede akademiets grafiksamling 1.560 løse blade, hvoraf 472 var købt med Abildgaards samling, mens knap 150 var indgået med Neuhausens gave.¹¹ Den idé om en tegningssamling, der var blevet introduceret med erhvervelsen af Abildgaards samling, var nu blevet realiseret med Neuhausens gave. Kunstakademiet var som med et trylleslag på vej til at blive centrum for indsamlingen af nyere dansk tegnekunst.

Kobberstiksamlingernes planlagte overdragelse til Kunstakademiet 1826-29

Savnet af en central og offentligt tilgængelig kobberstiksamling blev i 1820'erne udtrykt fra flere sider. Frederik Thaarup skrev i sin gennemgang af landets kunstsamlinger fra 1821: "Herligt var det om vi havde, som man har i Wien og Dresden, et Kobberstik-Kabinet, hvor Konstnere og Konstelskere, i fast dertil indrettet Lokale, paa dertil bestemte Tider, kunde studere Konsten."¹² Først da den holstenske kunsthistoriker, baron Carl Friedrich von Rumohr (1785-1843) sammen med den unge bibliotekssekretær Just Mathias Thiele (1795-1874) fem år senere gennemgik de gamle album med opklæbde stik, fik bibliotekets ledelse dog for alvor øjnene op for samlingens kritiske forfatning og håbløse mangel på systematik. Åbningen af Det kgl. Billedgalleri på Christiansborg i 1827 satte yderligere gang i spekulationerne og ønskerne om at få ordnet og tilgængeliggjort de kongelige grafik- og tegningssamlinger. I sommeren 1827 ytrede en velorienteret anmelder eksempelvis håb om, at "den saa rige Kobberstik Samling, der nu er forenet med det store Kongelige Bibliothek [...] snart fra en duelig, kyndig Haand [maatte] vederfares samme Lykke [at blive bekendtgjort til videnskabelig Afbenyttelse]; thi først da vil den blive nyttig, og kunde da, under eget Tilsyn, sættes i Forbindelse med det Kongelige Malerie-Galerie".¹³

Bibliotekaren E.C. Werlauff (1781-1871) støttede idéen om at forene de forskellige samlinger med det nyetablerede billedgalleri, omend han også så det fordelagtige i en alternativ plan om at overdrage bibliotekets grafiksamlinger til Kunstakademiet.¹⁴ Sidstnævnte idé var udsprunget fra

bibliotekets chef, gehejmestatsminister Ove Malling (1748-1829), og havde i Werlauffs øjne den fordel, at biblioteket rimeligvis skulle kompenseres økonomisk af akademiet. I 1828 åbnedes derfor officielt forhandlinger med Kunstakademiet om salg af samlingen.¹⁵

Fig. 2. C.W. Eckersberg: *Udsigt i Liselunds have*. Ca. 1809. Blyant, pen og blæk samt lavering. 191 x 155 mm. Den kgl. Kobberstiksamling, KKSgb4042. Købt til Kunstakademiet på Johan Bülow's auktion i 1829; overdraget til Den kgl. Kobberstiksamling i 1845. Statens Museum for Kunst, [public domain](#), [SMK](#).

Med bibliotekschefens forslag og bibliotekarens umiddelbare billigelse havde Kunstakademiet altså fået stillet en væsentlig kunstnerisk gave i udsigt - omend man risikerede at skulle betale for den. Denne chance ville akademiforsamlingen næppe lade gå fra sig, og det lader til, at man arbejdede i

kulissen, for at overdragelsen skulle blive gennemført. Sandsynligvis som argument for at de kongelige samlinger af kunst på papir skulle allokeres til netop Kunstakademiets bibliotek, kastede akademiet sig nu ud i indkøb af danske tegninger. De første målrettede erhvervelser fandt sted på Johan Bülow's dødsboauktion den 13.-22. april 1829. Forud for auktionen havde akademiforsamlingen besluttet at afsætte penge til indkøb af tegninger, og det blev overladt landskabsmaler J.P. Møller at handle på institutionens vegne. Møller fik især held med at købe et stort antal forarbejder til illustrationer, men sikrede også mange andre, hovedsageligt færdiggjorte blade. Han havde endda i et enkelt tilfælde kunnet rette en fejltilskrivning, idet han hjembragte en akvarel, som auktionskatalogets forfatter Christian Jürgensen Thomsen havde opført som et værk af C.D. Gebauer, men som Møller genkendte som et værk af sin nære ven C.W. Eckersberg.¹⁶ Thiele - der udover at være ansat ved Det kgl. Bibliotek også fungerede som Kunstakademiets bibliotekar og sekretær - kunne nu på vegne af "Akademiets Kunstsamling" modtage tegninger af bl.a. Mandelberg, Stanley, Cramer, Cornelius Høyer, C.F. Hansen, Abildgaard, Juel, Clemens, Thorvaldsen, Gebauer, J.L. Lund og Eckersberg.¹⁷ [fig. 2] Man havde kort sagt forøget den eksisterende samling med en lille men nogenlunde repræsentativ gruppe nyere danske tegninger og havde samtidig med al tydelighed markeret, at Kunstakademiet havde de fornødne midler til målrettet at forøge samlingen ved indkøb. Grundstenen var nu for alvor lagt til den første institutionelle samling af nationens tegnekunst.

Vinden vender 1829-35

I november 1829 døde bibliotekets chef Ove Malling, og for en tid flagrede grafikkens skæbne igen i vinden. Han efterfulgtes af overhofmarskal Adam Wilhelm Hauch (1755-1838), som var indstillet på en udskillelse af bibliotekets kobberstiksamlinger, men valgte at indhente yderligere ekspertudtalelser, inden en egentlig plan blev forelagt kongen. Man var øjensynlig ikke kommet en beslutning nærmere, da A.C. Gierlew et år senere, i december 1830, tilbød biblioteket sin samling af italienske tegninger. Galleriinspektør J.C. Spengler anbefalede købet, der "sikkert [ville] være en ønskelig Acquisition, dersom man nogensinde var betænkt paa at erstatte den i det Kongelige Haandbibliothek paa Christiansborg brændte store og kostbare Haandtegning-Samling."¹⁸ Hauch undskyldte sig på sin side med rigets pengemangel, hvorfor man ikke kunne tænke på at "complettere den nuværende, temmelig ubetydelige Samling af Haandtegninger."¹⁹

Fig. 3. N.A. Abildgaard: *Niels Klim kryber ind i hulen*. Ca. 1788. Blyant, pen og blæk samt lavering. 195 x 156 mm. Den kgl. Kobberstiksamling, KKSgb3704. Købt til Kunstakademiet på J.F. Clemens' auktion i 1832; overdraget til Den kgl. Kobberstiksamling i 1845. Statens Museum for Kunst, [public domain](#), [SMK](#).

I mellemtiden havde Christian Jürgensen Thomsen afleveret det ønskede memorandum, hvori han frarådede, at samlingernes ordening og udvidelse blev overladt til Kunstakademiet.²⁰ Han foreslog i stedet en forening af alle de kongelige tegnings- og kobberstiksamlinger i en selvstændig institution – en model, der afspejlede Thomsens visionsrige bestræbelser på at tilgængeliggøre de kongelige samlinger som en række videnskabelige særsamlinger. Thomsens tanker blev taget til følge i det endelige forslag, som Hauch i marts 1831 kunne forelægge Frederik 6., og i april 1831 var

samlingens udskillelse fra Det kgl. Bibliotek endelig vedtaget.²¹ Selvom tankerne om samlingernes overdragelse til Kunstakademiet dermed var skrinlagt, kunne akademiet med rimelighed stadig anse sig som potentiel hovedsamling for dansk tegnekunst. Akademiet fortsatte derfor en tid med at indkøbe danske tegninger, og på kobberstikker J.F. Clemens' auktion den 1. maj 1832 indkøbtes således en gruppe gode tegninger af J.P. Lund, Abildgaard, Clemens, Juel og andre,²² [fig. 3-4] Inden årtiets udgang var Kunstakademiet dog også på dette punkt blevet sejlet agterud.

Fig. 4. J.P. Lund: *Landskab med ruiner udenfor Rom*. 1764. Blyant og sortkridt. 430 x 581 mm. Den kgl. Kobberstiksamling, KKSgb8698. Købt til Kunstakademiet på J.F. Clemens' auktion i 1832; overdraget til Den kgl. Kobberstiksamling i 1845. Statens Museum for Kunst, [public domain](#), [SMK](#).

Fig. 5. Marcus Tucher: *Selvportræt*. Ca. 1740'erne. Sort og hvidt kridt på grågrønligt papir. 266 x 216 mm. Den kgl. Kobberstiksamling, KKSgb6375. Købt af Frederik 6. med Lorenz Spenglers samling i 1810; indgået i Den kgl. Kobberstiksamling ved dens oprettelse i 1835. Statens Museum for Kunst, [public domain](#), [SMK](#).

Styrkelsen af Den kgl. Kobberstiksamling 1835-41

Størstedelen af Det kgl. Biblioteks kobberstiksamlinger blev i 1835 endeligt udskilt, og andre samlinger blev inddraget fra de kongelige slotte, mens Just Mathias Thiele kunne tage sin afsked fra biblioteket og indtage pladsen som inspektør ved den nyoprettede Kongelige Kobberstiksamling.

Samlingen var endnu fattig på danske tegninger. I mapperne med Lambert van Havens og Lorenz Spenglers samlinger fandtes ganske vist en del ældre blade, der med rimelighed kunne regnes med til den danske skole. Fra sidstnævnte samling kunne Thiele bl.a. udtage en snes tegninger af tilrejsende kunstnere som Heinrich Dittmers (1625-77), Jacob d'Agar (1642-1715) og Benoit le Coffre (1671-1722), 28 blade af Mandelberg, otte af J.P. Lund samt yderligere en snes blade af Spenglers gode ven, den tyskfødte Marcus Tuscher. [fig. 5] Men derudover var det, hvad tegninger angik, vanskeligt at tale om en dansk afdeling af den nystiftede institution. Værst stod det til med repræsentationen af tegninger fra perioden efter 1750, og det blev en af Thieles højeste prioriteter at råde bod på denne lakune.

Fig. 6. Melchior Lorck: *To ryttere, den forreste bærende en fane*. 1553. Pen og blæk samt grålig laving. 264 x 231 mm. Den kgl. Kobberstiksamling, KKSgb5460. Købt med J.C. Spenglers samling i 1840. Statens Museum for Kunst, [public domain](#), [SMK](#).

Den bedste mulighed bød sig ved kgl. galleriinspektør J.C. Spenglers død i 1839. Spengler slægtede bestemt sin far på og havde gennem de foregående fyrré år skabt landets største samling af tegninger. Spenglers udenlandske tegninger blev sat på auktion og tiltrak en helt ny kreds af københavnske samlere, ligesom også Thiele benyttede lejligheden til at gøre store indkøb til Kobberstiksamlingen.²³ Spenglers danske samling ville Thiele derimod ikke tillade skulle spredes for alle vinde, og på dette punkt vandt han støtte fra pressen. Allerede et par uger efter Spenglers død henledte en skribent i *Kjøbenhavnsposten* opmærksomheden på hans "Samling af danske Mesters Haandtegninger, der er den eneste i sit Slags, og paa hvis Fuldstændiggjørelse han hverken sparede Tid, Møie eller Penge. Vi haabe, at Staten vil søge at erhverve den og saaledes drage Omsorg for, at det, der saa omhyggeligt er samlet, ei atter skal blive adsplittet."²⁴ Det var muligvis Thiele selv, der stod bag denne notits, for da Spenglers arvinger i sommeren 1840 langt om længe tilbød at sælge samlingen til kongen, kunne Thiele anbefale købet i lignende vendinger. Han roser da Spenglers "betydelige Samling af danske Mesters Haandtegninger, da den er den eneste i sit Slags og vilde kunne blive et væsentligt Smykke [for] Hans Majestæts Samling af Kobberstik og Haandtegninger."²⁵ Thiele understregede sluttelig: "jeg [tør] ikke undlade paa det varmeste at anbefale den som en gunstig Leilighed, der vel aldrig tilbyder sig senere her i Landet." Inden december var købet en realitet.

Fig. 7. Magnus Berg: *Christian 5.'s apoteose*. Pen og sort blæk, brun lavering, forhøjet med hvidt. 639 x 515 mm. Den kgl. Kobberstiksamling, KKSgb8759. Købt med J.C. Spenglers samling i 1840. Statens Museum for Kunst, [public domain](#), [SMK](#).

Spenglers danske samling omfattede mere end 1.700 blade og var anlagt som et historisk overblik over knap tre hundrede års tegnekunst, fra Melchior Lorck [bl.a. fig. 6] til C.W. Eckersberg.²⁶ Samlingen glimrer ikke alene ved sit omfang men også ved sin gennemgående høje kvalitet og ved det repræsentative udvalg af især 1700-tallets kunst. Særligt påfaldende var samlingens mange store blade som eksempelvis Jacob Conings parti af haven bag Charlottenborg, Magnus Bergs *Christian 5.'s apoteose* [fig. 7] eller Peder Als' smukke portrætstudier.²⁷ [fig. 8]

Samlingen omfattede dog også mere uformelle og skitseagtige blade, hvoraf mange i samtiden ansås for at have begrænset kunstværdi.²⁸ Mindre kendte kunstnere og Spenglers yngre samtidige var som regel repræsenteret med nogle få blade, mens Spengler omvendt havde erhvervet tegninger i dusinvis af de vigtigere skikkelser. Af Peter Cramer ejede han således 58 blade, af C.A. Lorentzen 80 blade, af Jens Juel 86 blade [bl.a. fig. 9] og af Abildgaard hele 96 blade. Endnu i dag stammer størstedelen af Kobberstiksamlingens tegninger af Cramer, Juel og Lorentzen samt af bl.a. Karel van Mander III, Vigilius Erichsen og Alexander Trippel fra Spenglers mapper.

Fig. 8. Peder Als: *Udkast til dameportræt, samt studie af hænder og arme til samme portræt*. Ca. 1760'erne. Sortkridt på blågråt papir, forhøjet med hvidt. 422 x 527 mm. Den kgl. Kobberstiksamling, KKSgb10032. Købt med J.C. Spenglers samling i 1840. Statens Museum for Kunst, [public domain](#), [SMK](#).

Fig. 9. Jens Juel: *Schweizerlandskab med en rideknægt holdende to heste og et par hunde; studie til portræt af Jean-Armand Tronchin*. Ca. 1779. Sortkridt, pen og blæk samt tuschlavering på grunderet papir. 347 x 285 mm. Den kgl. Kobberstiksamling, KKSgb5356. Købt med J.C. Spenglers samling i 1840. Statens Museum for Kunst, [public domain](#), [SMK](#).

Udvekslingen med Kunstakademiet 1845

Købet af J.C. Spenglers samling kom til at danne grundlaget for Kobberstiksamlingens danske samling og gjorde endegyldigt samlingen til hovedinstitution for dansk kunst på papir. Ved Kobberstiksamlingens officielle åbning i april 1843 kunne Thiele fremvise en fornem og nogenlunde repræsentativ bestand af dansk tegnekunst.²⁹ Men Thiele havde på ingen måde glemt

Kunstakademiets tilløb til en dansk samling, som han selv havde opsyn med i sin fortsatte egenskab af akademibibliotekar. Han foranstaltede derfor i 1845 en udveksling mellem de to institutioner, hvorved Kunstakademiet overdrog Kobberstiksamlingen alle sine mest værdifulde stik, hele Abildgaards tegningssamling samt størstedelen af de på auktioner indkøbte blade. [bl.a. fig. 2-4]

Det var imidlertid ikke alle de danske tegninger, som blev afgivet fra Kunstakademiets samling. Måske af veneration for Neuhausen og hans testamentariske gave forblev tegningerne af Wiedewelt, Tuscher og Mandelberg i Kunstakademiets eje. Betydningfuldt nok beholdt man også et album med Mandelberg-tegninger, som ikke stammede fra Neuhausens samling, men som J.P. Møller på vegne af akademiet havde erhvervet på Johan Bülow's auktion i 1829. Albummet havde oprindeligt rummet 173 tegninger, men var af Bülow blevet forøget med yderligere et par hundrede blade.³⁰ Inden auktionen havde Møller indvilliget i at dele tegningerne med J.C. Spengler, der udskar 186 blade.³¹ [fig. 10] En stor del af disse tegninger må være indgået i Den kgl. Kobberstiksamling sammen med Spenglers danske samling, og måske Thiele derfor har vurderet, at samlingen var rigelig forsynet, og har ladet selve albummet blive på akademiet.³² Eller måske en anden end Thiele i forvirringen har antaget albummet for at være del af Neuhausens gave? Først mange år senere blev en stor del af de tilbageholdte tegninger overført fra Kunstakademiets Bibliotek til Den kgl. Kobberstiksamling, så det nu kun er Wiedewelt-tegningerne, der resterer af Neuhausens gave i førstnævnte samling.³³ De senere afleveringer er imidlertid kun fodnoter - allerede mageskiftet i 1845 var et umiskendeligt signal om, at Kunstakademiets rolle som muligt center for indsamling af dansk tegnekunst reelt var udspillet.

Fig. 10. Johan Mandelberg: Album med 187 tegninger, hovedsagelig efter antikken. Den kgl. Kobberstiksamling (depositum fra Danmarks Kunstbibliotek). Købt til Kunstakademiet på Johan Bülow's auktion i 1829. Til venstre ses bagsiden af blad 94 med en af de tegninger, som Bülow må have tilføjet. Ved delingen mellem Kunstakademiet og J.C. Spengler blev bl.a. øverste del af blad 95 samt bladene 96-97 skåret ud, og de pågældende tegninger indgik i sidstnævntes samling. Godt halvdelen af de i alt 186 udskårne tegninger skønnes at være indgået i Den kgl. Kobberstiksamling med Spenglers samling i 1840. Statens Museum for Kunst, [public domain](#), [SMK](#).

Den danske samplings karakter 1845: Motiver

Erhvervelsen af Spenglers samling fik stor betydning for studiet af og synet på dansk tegnekunst, og dens indhold kom til afgørende at præge karakteren af Kobberstiksamlingens danske samling i mange årtier frem. Kigger man på de motiver og emner, som blev repræsenteret med købet af Spenglers danske blade, tegner der sig et billede af en samling anlagt for at illustrere nationens historie og kunsthistorie, men også af en samling, der afspejlede Spenglers eget ståsted og verdenssyn. På nogle punkter blev Spenglers danske samling for eksempel et slags bagvendt monument over hans måske største bedrift, nemlig den heltedige evakuering af et stort antal malerier ved slotsbranden i 1794.³⁴ I de følgende årtier lykkedes det ham nemlig at indsamle en række forarbejder til mange af de større eller nagelfaste malerier, som det ikke havde været muligt at redde ud, og som derfor var blevet flammernes bytte. Til et af Abildgaards malerier i slottets riddersal ejede han eksempelvis en gruppe figur- og dragtstudier,³⁵ og til Marcus Tuschers skildring af *Danmark og Norge hylder Christian 6.* havde han en "særdeles skøn Tegning".³⁶ At denne del af samlingen var nøje anlagt som dokumentation af de brændte værker, understreges af, at Spenglers beskedne malerisamling omfattede en formindsket version af Karel van Mander III's rytterportræt af Christian 4., der ligeledes var gået tabt ved slottets brand.³⁷

I det hele taget rummede Spenglers samling påfaldende mange tegninger forestillende danske konger og deres bedrifter, deriblandt en serie studier til monumentale rytterportrætter eller -statuer. Heri videreførte Spengler øjensynligt en af sin fars interesser, idet den ældre Spenglers samling havde omfattet Marcus Tuschers forslag til Frederik 5.'s ryttermonument på Amalienborg Slotsplads og samme kunstners meget færdiggjorte tegninger til såvel maleriet af Christian 6. til hest som til en tiltænkt pendant med Frederik 5.³⁸ J.C. Spengler havde i 1812 beskrevet sidstnævnte blade som "de skønneste Tegninger i Tusk, der nogensinde have været forfærdigede."³⁹ I sin egen samling fortsatte Spengler denne indsamling, og udover værkerne af Tuscher og van Mander mente han at eje tegninger til bl.a. Abraham César Lamoureux' rytterstatue af Christian 5. og Salys tilsvarende af Frederik 5.⁴⁰

Spenglers samling omfattede også en del tegninger med emner af landets nyere historie, såsom en stor akvarel af Frihedsstøtten og Eckersbergs førnævnte skildringer af bombardementet i 1807.⁴¹ Og den omfattede ligeledes en del illustrationer til den danske litteratur, som f.eks. Clemens' Holberg-illustrationer efter Abildgaards forlæg.⁴² Folkelivet havde Spengler kun i beskeden grad øjne for, og en landlig serie som J.G. Grunds fire tegninger til skulpturerne i Nordmandsdalen druknede blandt mere forfinede storbytyper som Johannes Senns firetyve tegninger til *Klædedragter i Kiøbenhavn*.⁴³ Det nærmeste man kommer en folkelig motivverden i Spenglers samling, er nok tegninger med motiver af de nationale heltegerninger, som især var berømmet gennem Ove Mallings *Store og gode Handlinger af Danske, Norske og Holstenere*. [f.eks. fig. 11]

J.C. Spenglers breve fra hans store udenlandsrejse i årene 1787-90 vidner ligesom hans kunsthistoriske skrifter om hans klassicistiske kunstsyn.⁴⁴ Hans samling var derfor ikke overraskende lagt an på også at vise danske kunstneres evne og villighed til at løfte arven fra antikken. De mange kongelige rytterportrætter skal måske ses i dette lys, men samlingen omfattede også studier efter antikke skulpturer og ruiner af bl.a. J.P. Lund og Mandelberg, arkitekturtegninger af C.F. Hansen og Harsdorff samt et stort antal tegninger af nyklassicistiske billedhuggere som Wiedewelt og Alexander Trippel.⁴⁵

Fig. 11. Erik Pauelsen: *Anne Colbjørnsen i Norderhaug præstegaard*. Ca. 1779. Pen og brunt blæk, pensel og grå laving. 461 x 563 mm. Den kgl. Kobberstiksamling, KKSgb6481. Købt med J.C. Spenglers samling i 1840. Statens Museum for Kunst, [public domain](#), [SMK](#).

Den danske samlings karakter 1845: Danskhed

Også den måde, hvorpå Spenglers samling var udtænkt, samlet og ordnet, skulle få store konsekvenser for Kobberstiksamlingens kurs som hovedsamling for dansk kunst på papir. Det er uvist, hvornår Spengler anlagde sin danske samling som en særskilt afdeling. I hans tidligste registrant fra ca. 1820-23 optræder 239 danske blade endnu blandt de udenlandske, men allerede ved udgangen af 1820'erne var de danske tegninger blevet udskilt fra resten og opbevarede i tre mapper for sig.⁴⁶ Tanken om at anlægge en national særstilling er altså rimeligvis opstået en gang i løbet af 1820'erne. I en nekrolog siges det om samlingens idé:

Paa en Tid da Interessen for Haandtegninger var sjeldnere her til Lands, end nu, og da vor Kunsthistorie endnu var ganske ubearbejdet, fattede Spengler den roesværdige Beslutning at søge at samle, hvad der endnu maatte findes i Landet af Studier og Udkast af Kunstnere, der ved Fødsel, ved Arbejder eller Ophold her kunde henføres til den danske Kunsthistorie.⁴⁷

Spengler har i sin indsamling opereret med et pragmatisk begreb om nationalitet og har betragtet enhver kunstner som dansk, der havde studeret eller virket i Danmark, Norge og hertugdømmerne.

Det gjaldt naturligvis ikke mindst hans egen far, Lorenz Spengler, der var indvandret fra Schweiz i 1743, og som var repræsenteret i samlingen med ni tegninger.⁴⁸ Det gjaldt også flere tilrejsende kunstnere fra 1600-tallet såsom Johannes Glauber, hvem Spengler tilskrev det førnævnte parti af Charlottenborg. Og det gjaldt 1700- og 1800-tallets udenlandske akademiprofessorer og -elever som Saly, Pilo, Asmus Jacob Carstens, Caspar David Friedrich og J.C. Dahl. [fig. 12] Flere kunstnere i Spenglers danske samling havde endda kun haft særdeles perifer tilknytning til landet – mest påfaldende er nok Louis Tocqué, der kun havde opholdt sig i landet i syv måneder men var repræsenteret ved en smuk kompositionsskitse.⁴⁹ Også Sergel var repræsenteret med en håndfuld tegninger, selvom hans ophold i Danmark var få og kortvarige.

Definitionen af danskhed var et punkt, hvorpå den danske afdeling af Kobberstiksamlingen kom til at adskille sig markant fra Det kgl. Billedgalleri på Christiansborg Slot. Under Spenglers ledelse havde galleriets danske afdeling ganske vist – ligesom hans private samling – bestået af en blanding af indfødte og tilrejsende kunstnere. Efter Spenglers død fik N.L. Høyen som modsætning hertil sat gang i en udgrænsning af en national skole, hvorved han i langt højere grad lagde vægt på kunstnernes fødested, når det gjaldt om at definere deres plads i kunsthistorien.⁵⁰ De Høyenske tanker vandt dog ikke indpas i Kobberstiksamlingen, hvor Thiele (nok delvis af praktiske grunde) valgte at bibeholde Spenglers orden. I samlingens håndskrevne katalog fra 1858 er derfor ved den danske afdeling noteret, at "denne Samling af danske Haandtegninger er for den største Deel samlet af afdøde Lorenz [retteligt J.C.] Spengler og ved Kjøb efter hans Katalog indlemmet i den kongel. Samling. Af denne Grund ere de her forefindende Arbeider af nogle fremmede Kunstnere ikke udskillede."⁵¹ Mens det Høyenske kunstsyn fordrer kunstnerisk homogenitet og en klar æstetisk linje for at tale om en national kunstscole, byggede Spenglers opfattelse af danskhed alene på historiske forhold. Spenglers opfattelse af den danske kunsthistorie kunne og måtte derfor rumme en større mangfoldighed af stilistiske udtryk, modstridende tendenser og kortlivede bevægelser. Spenglers indsamling (og hans ophængning af Billedgalleriets danske sal i øvrigt) handlede kort sagt ikke så meget om danskhed som om at dokumentere alle de udtryk, der har været dyrket i Danmark, og de indtryk som det danske kunstmiljø gennem tiden havde modtaget fra udlandet.

Fig. 12. J.C. Dahl: *Parti af Elben nær Dresden*. 1824. Pen og blæk, pensel og vandfarve. 215 x 343 mm. Den kgl. Kobberstiksamling, KKSgb4950. Købt af J.C. Spengler på Bülows auktion i 1829 og indgået med Spenglers samling i 1840. Statens Museum for Kunst, [public domain](#), [SMK](#).

Den danske samlings karakter 1845: Historisk horisont

Når det gjaldt indsamlingen af samtidskunst kom Kobberstiksamlingen ligeledes til at adskille sig fra Billedgalleriet. En medvirkende årsag var også her det kunstsyn, som man fik med i købet af Spenglers danske samling. Om Spenglers syn på samtidskunsten skrev hans nevø, at "han, der havde været samtidig med Abildgaard, Poulsen, og Cornelius Høyer, hvad dansk Kunst angik, var noget stræng i sin Dom og ei stillede den nuværende Generation af Kunstnere saa høit, som de troede at fortjene det [...]".⁵² Ved Spenglers død omfattede hans danske samling kun få tegninger af endnu levende kunstnere: J.L. Lund, Ernst Meyer og Adam Müller var hver repræsenteret med to blade, og det samme var Bertel Thorvaldsen, af hvem Spengler bl.a. ejede en meget færdiggjort præsentationstegning. [fig. 13] Kun Eckersberg var bedre repræsenteret, men selv her havde Spengler kun købt meget udarbejdede tegninger - hovedsagelig forlæg for kobberstik - der endvidere var flere årtier gamle. Kobberstiksamlingen modtog således bl.a. fem af malerens tidlige københavnske prospekter og tre scener fra Englandskrigene, alle tegninger der stammede fra kobberstikkerne Clemens og Lahdes auktioner i 1832 og 1834.⁵³ Det var altså småt med den egentlige samtidskunst i Spenglers samling, og efter dens erhvervelse til Kobberstiksamlingen gjorde Thiele det ligefrem til en regel kun at erhverve tegninger af afdøde kunstnere.⁵⁴ Gruppen af nyere tegninger fra Kunstakademiets og Spenglers samlinger blev derfor først for alvor udvidet, efterhånden som 'guldalder-generationen' faldt bort. Selvom dette kan synes som en tøvende indkøbsstrategi, så havde samlingens leder ofte held med at købe stort og klogt ind, når chancen bød sig efter en kunstners død. Gennem erhvervelser fra boene efter eksempelvis Christen Købke (1848), Martinus Rørbye (1849), J. Th. Lundbye (1851) og C.W. Eckersberg (1854) fik Thiele og hans efterfølgere opbygget en dansk samling, der ved århundredeskiftet nok var mere dækkende end Den kgl. Malerisamlings danske afdeling.

Fig. 13. Bertel Thorvaldsen: *Amor leger med en sommerfugl*. Ca, 1805-10. Sort kridt forhøjet med hvidt på lyst brunt papir. 421 x 333 mm. Den kgl. Kobberstiksamling, deponeret i Thorvaldsens Museum, Dep. 7. Købt af J.C. Spengler på Bülow's auktion i 1829 og indgået med Spenglers samling i 1840. Statens Museum for Kunst, [public domain](#), [SMK](#).

Mens Kunstakademiets tidlige tilløb til at skabe en offentlig samling af nationens tegnekunst altså snart forsvandt i glemelsen, så havde Kobberstiksamlingen ved indgangen til 1840'erne fuldstændig overtaget rollen som hovedsamling af danske tegninger. Blandt kunstnere blev den tanke snart helt naturlig, at deres skitser og studier kunne være af national betydning og institutionel interesse. Så da Johan Thomas Lundbye forud for sin store udlandsrejse i 1845 gjorde sig tanker om sit jordiske

gods, var det oplagt for ham at ønske: "Tegningerne maatte ikke skilles ad, saafremt de kunde optages i en eller anden offentlig Samling."⁵⁵

Det var som vist især J.C. Spenglers samling, der blev normsættende for Kobberstiksamlingens videre indsamling og organisation. Selve den definition på danskhed, som Spengler havde benyttet, vandt i anden halvdel af 1800-tallet udbredelse i såvel kunstfaglige som i bredere kredse. Det skete ikke mindst gennem kunsthistorikeren Philip Weilbach (1834-1900), der i sine kunstnerleksika indkredsede den danske kunsthistorie på tilsvarende vis: Nu var man igen at betragte som dansk kunstner, hvis man havde "levet og arbejdet i Danmark eller den danske Stat".⁵⁶ De fleste af Spenglers øvrige principper for den danske samlings indhold og ordning blev derimod genstand for senere revision: Siden 1912 har man således fraveget princippet om ikke at købe værker af endnu levende kunstnere, og ved en gennemgribende omorganisering i 1960'erne blev også hans alfabetiske orden opløst.⁵⁷ Men selvom tegninger af kunstnere som Tocqué og C.D. Friedrich med rette er blevet overført til de udenlandske kasser, så har den historiske definition af en kunstners danskhed overlevet siden samlingens grundlæggelse. Og den nationale tegningsamling i Kobberstiksamlingen fik måske i længden det sidste ord overfor Billedgalleriets ensidige præsentation af danskfødte kunstnere. □

Noter

1. Carl Friedrich von Rumohr og Just Mathias Thiele: *Geschichte der Königlichen Kupferstichsammlung zu Copenhagen*, København 1835, s. 4.
2. Den lille tegningssamling købt fra konsul Hans West i 1809 og den langt større samling erhvervet fra boet efter kunstkammerforvalter Lorenz Spengler i 1810 opbevaredes på denne adresse sammen med Wests malerisamling. Se Frederik Thaarup: *Kjøbenhavns Mærkværdigheder, m. m. En Haandbog saavel for Stadens Indbyggere, som især i Hensyn til Fremmede og Reisende*, København 1821, s. 171-172.
3. Se f.eks. Palle Birkelund: "J. Wasserschlebe og Det kgl. Bibliotek. Den kgl. Kobberstiksamlings tilblivelse", *Fund og Forskning*, bd. 16, 1969; Chris Fischer og Mikael Bøgh Rasmussen: "Grafikken i Den Kongelige Kobberstiksamling", *Øjenlyst II*, Statens Museum for Kunst 1998, s. 9-41, navnlig s. 18-20.
4. Chris Fischer og Jesper Svenningsen: "Nicolai Abildgaards tegningssamling", *Konsthistorisk Tidsskrift. Journal of Art History*, 2014, vol. 83, nr. 4, s. 271-289.
5. Tegningen af Tuscher kan ikke længere identificeres, og tilskrivningen af KKSgb4917 til Karel van Mander III kan næppe opretholdes. Abildgaards tyve kopier efter Rafael, Carracci og Michelangelo findes nu i Den kgl. Kobberstiksamling, skuffe O,1. Med Abildgaards samling fulgte desuden et læg med 53 kalker efter Rafael, nu ligeledes i Den kgl. Kobberstiksamling under Td571a.
6. Skifteprotokollen findes i Rigsarkivet, Kunstakademiets arkiv, Komitéen for de Neuhausenske konkurrencer.
7. På Wiedewelts auktion havde Neuhausen især opkøbt indbundne tegninger, således auktionskataloget side 32-33, nr. 1-5, 7-11, 14-18, 20 og 22-23. Derudover købte han en del af de større grupper af løse blade, nemlig katalogets side 33-36, nr. 1-3, 60, 76-77, 79-80 og 82-93.
8. Thaarup 1821, s. 174. I Danmarks Kunstbibliotek findes en "Fortegnelse over den Det Kongelige Academie for de skønne Kunster tilhørende Samling af Haandtegninger", der synes at være optegnet umiddelbart efter, at Neuhausens samling var indgået. Fortegnelsen omfatter mere end 2.700 blade, men differencen synes for størstedelen at bestå i nogle porteføljer med dekorationsudkast og ornamenttegninger, som Thaarup ikke regnede med til samlingen.
9. At dømme efter Thaarups optælling må syv tegninger fra Abildgaards samling være bortkommet i perioden 1810-21. I følge Thieles udaterede revisionsliste (Rigsarkivet, Kunstakademiets arkiv, Inventarielister, Kunstværker 1767-1890) må det have drejet sig om tegninger tilskrevet Rafael, Gaspard Poussin, Rembrandt, Trippel, Rugendas og Mengs.
10. Iflg. akademisekretærens beretning ved årsfesten 31. marts 1816 (aftrykt i *Statstidende*, 5. april 1816) skal Neuhausens gave også have omfattet tegninger af Peter Cramer, der dog ikke er nævnt i Thaarups ellers ordrette afskrift (Thaarup 1821, s. 175-176). Kunstakademiets tegningssamling må altså i 1821 have omfattet: af Wiedewelt godt 2.100 blade (akademiets inventarium, omtalt i note 8, omfatter 1.960 blade samt fem album); af Tuscher 69 blade (ét stammede fra Abildgaard, de øvrige 68 fra Neuhausen); af Mandelberg et album med 12 tegninger (alle fra Neuhausen, der havde købt dem på Wiedewelts auktion, nu i Den kgl. Kobberstiksamling); og af Abildgaard 20 blade (alle indgået med Abildgaards samling). Af Stanley fandtes blot seks blade, som synes indkøbt mellem 1813 og 1821.
11. Af de 1.560 grafiske blade var 1.024 italienske, 225 franske, 123 nederlandske og 188 tyske. I Kobberstiksamlingsens arkiv findes en håndskrevet registrant over grafiksamlingen, påbegyndt i

1813 og med tilføjelse af senere erhvervelser deriblandt fra Neuhausens samling.

12. Thaarup 1821, s. 161.

13. Anmeldelse af J.C. Spenglers *Katalog over det Kongelige Billed-Galerie i Dansk Litteratur-Tidende*, 1827, nr. 29, s. 456.

14. Birkelund 1969, s. 79-80.

15. Erich Christian Werlauff: *Historiske Efterretninger om det store kongelige Bibliothek i Kiøbenhavn*, København 1844, s. 406.

16. Auktionens tegning nr. 58: "Et Partie af en Dyrehauge. Med Farver. Qto". På regningen (omtalt i efterfølgende note) noterede Møller: "Eckersberg, angiven for Gebauer". Tegningen er muligvis identisk med KKSgb4041.

17. Møllers regning med Thieles og C.W. Eckersbergs påførte kvittering findes i Rigsarkivet, Kunstakademiets arkiv, Bilag til regnskaberne 1828-29, dateret 26. april 1829. Ud over det her afbildede blad kan følgende tegninger fra Bülow-købet identificeres: fem af Abildgaard (KKSgb3680-KKSgb3684), en af Mandelberg (KKSgb13497; desuden også albummet nævnt i note 30), en af Thorvaldsen (KKSgb9221), to af C.F. Stanley (KKSgb13495 og KKSgb13496), en af Gebauer (KKSgb13498), en af Eckersberg (ant. KKSgb4041) samt to af J.L. Lund (KKSgb13499 og KKSgb13500). Af Clemens' tolv prospekter af Sanderumgaards have indgik halvdelen i Kobberstiksamlingen, mens resten solgtes videre til J.C. Spengler. Fem af disse indgik siden i Kobberstiksamlingen med hans samling, og de i alt elleve blade må i dag være blandt KKSgb6645-KKSgb6656. Serien blev i 1863 suppleret med andre fra J.C. Ficks samling, antagelig omfattende KKSgb6657-KKSgb6660.

18. Brev fra J.C. Spengler til overhofmarskal Hauch, 6. december 1830, Rigsarkivet, Kunstammeret, Indkomne breve, 1830, nr. 152.

19. Hauchs brev til A.C. Gierlew, 24. december 1830, Rigsarkivet, Protokol over Kunstammeret.

20. Jørgen Jensen: *Thomsens museum. Historien om Nationalmuseet*, København 1992, s. 100-101; Svend Dahl: "Adam Wilhelm Hauch som Bibliotekschef", *Fund og Forskning*, bind 2 (1955), s. 21; Birkelund 1969, s. 80.

21. Ordlyden af forestillingen og den kongelige ordre er indført som indledning til protokollen over kommissionsarbejdet med henblik på kobberstiksamlingens oprettelse, Den kgl. Kobberstiksamlings arkiv.

22. Ud over de her afbildede blade indkøbtes på Clemens' auktion tegninger af bl.a. Abildgaard (KKSgb3706, ant. KKSgb3794), Juel (KKSgb4433, KKSgb4435, KKSgb4462 og KKSgb5393) og Chipart (inv.nr. KKSgb4613). Af Clemens købtes tyve kalker, hvoraf nogle få antagelig indgik i Den kgl. Kobberstiksamling i 1845 (deriblandt formodentlig KKSgb6625, KKSgb6665 og KKSgb6672), mens de resterende forblev på Kunstakademiet indtil 1929 (se note 33; deriblandt KKS10971a, KKS10997-KKS10999, KKS11001, KKS11002, KKS11004/1-2, KKS11005/1-2, KKS11006/1-3 og KKS11007/1-3).

23. Se f.eks. Chris Fischer: *Italian Drawings in the Department of Prints and Drawings, Statens Museum for Kunst: Central Italian Drawings, Schools of Florence, Siena, the Marches and Umbria*, København 2001, s. 21-22.

24. *Kiøbenhavnsposten*, 16. marts 1839.

25. Brev fra J.M. Thiele til gehejmestatsminister J.S. Møsting, 6. juni 1840, Den kgl. Kobberstiksamlings arkiv.
26. Ved erhvervelsen omfattede samlingen iflg. en bevaret summarisk registrant 1.624 tegninger af mere end 175 navngivne kunstnere foruden et ukendt antal tegninger, der ikke var indlemmet i den ordnede samling.
27. Førstnævnte er KKSgb13490, der bærer samlermærke fra Dr. N. Meyer (1775-1855) i Bremen (Lugt 1812). Tegningen kan umiddelbart ikke identificeres blandt Spenglers køb på sidstnævntes auktion 22. februar 1833 (liste i Den kgl. Kobberstiksamlings arkiv, Papirer vedkommende Spenglers private Samling af Haandtegninger).
28. Louis Mourier nævner at ”Skjøndt Samlingen [...] kom til at indeholde mange fortrinlige Sager af vore første Kunstnere, er det dog klart, at langt fra alle Tegninger i den kunde have noget egentligt Kunstværd [...]”; se Louis Mourier: ”Johan Conrad Spenglers Levnet”; i *Genealogisk og biographisk Archiv*, vol. 1, 1840, s. 292-314 (passagen er citeret efter s. 22 i særtrykket udgivet 1842).
29. Samlingens faktiske og uformelle åbning fandt angiveligt sted allerede tre år tidligere, i april 1840, skal man tro oplysningerne i J.M. Thiele: *Af mit Livs Aarbøger 1826-1874*, København 1917, bd. 2, s. 85.
30. Albummet bærer titlen *Miscelanea 1757. Désinée d'apres la Nature de plusieurs choses à Rome, par Mandelberg. Bestaaende af 173 Blade – og forøget til 373 særskilte Stykker med Tegninger af Eierne Bülow – Sanderumgaard d. 2 Oct. 1801*. Bülow kan have erhvervet albummet på Mandelbergs auktion, 20. november 1786, hvor det solgtes som nr. 151 under beskrivelsen: ”En Bog in folio med 137 [sic] Blader med historiske Landskaber, Rudera, Statuer, Vaser og andre Tegninger.” Nummeret i auktionskataloget stemmer med en blækpåskrift øverst på bindets forside.
31. Fremgår af Møllers regning, se note 17. Samme aftale gjaldt købet af flere andre numre på Bülows auktion, nemlig nr. 29 (”Abildgaard, 10 Tegninger til de satiriske Kobbere, som ere bekjendste under Navn af Kjøbenhavns Skilderie”) og nr. 43a (”Clemens, 12 lignende Prospector [af Sanderumgaards Hauge]”). Spenglers andel af Abildgaard-tegningerne synes ikke at være indgået med hans samling.
32. Listen over J.C. Spenglers danske samling, som den var ordnet ved erhvervelsen til Den kgl. Kobberstiksamling (se note 46), omfatter 97 Mandelberg-tegninger, hvoraf to muligvis var købt i løbblade på Bülows auktion, mens de øvrige rimeligvis stammede fra albummet. Hvad der skete med de resterende tegninger fra albummet, er uvist, men en del henlå rimeligvis blandt mængden af blandede tegninger, der var blevet solgt på Spenglers auktion, 8. oktober 1839, specifikt nr. 1642: ”Un gros paquet de paysages, dont une grande partie de Mandelberg.”
33. Af Kunstakademiets ældre danske samling er følgende i det 20. århundrede blevet deponeret i eller overdraget til Kobberstiksamlingen: a) Bülows store Mandelberg-album; b) Neuhausens album med tolv Mandelberg-tegninger; c) Neuhausens to album med Tuscher-tegninger omfattende henh. ”nogle og 50 Stykker Studier” og ”17 originale Portraiter” (Wiedewelts auktion, s. 33, nr. 11 og 16). Sidstnævnte to album blev opsplittet på et tidspunkt før 1916, hvor tegningerne var udstillet i Kunstforeningen. Denne gruppe af 68 Tuscher-studier er undertiden blevet forvekslet med et tredje af Neuhausens albums indeholdende 68 ældre italienske prospekter (Wiedewelts auktion, s. 33, nr. 20, senere fejlagtigt opført som værende af Mandelberg eller Tuscher). d) Kunstakademiets Clemens-samling erhvervet på hans auktion i 1832 og overdraget til Kobberstiksamlingen i 1929. Samlingen omfattede et bredt udvalg af Clemens’ grafiske blade samt størstedelen af de tyve kalker, der ikke var indgået i 1845-udvekslingen. e) to mapper med kalker af Albert Küchler.

34. Mourier 1840, s. 7-11 i særtrykket fra 1842.

35. Registranten fra 1839/40 (se note 46) er ikke videre specifik, når det gælder de 96 Abildgaard-tegninger og deres emner, men i Spenglers alfabetiske liste fra begyndelsen af 1820'erne nævnes "3 Studien zu Christian I". To af disse må utvivlsomt være identiske med KKSgb3610 og KKSgb3611, der begge har Spenglers karakteristiske fransksprogede motivbeskrivelse på bagsiden. Det tredje kan være enten KKSgb3612, KKSgb3613 eller KKSgb4049, hvoraf sidstnævnte synes at bære rester af en tilsvarende påskrift.

36. KKSgb6952. Tegningen skal i følge J.C. Spenglers notat på bagsiden være identisk med en tegning, der solgtes på kunstammerforvalter J.S. Wahls dødsboauktion i 1766, som nr. 338, side 17. Wahls version synes dog at være blevet købt af Lorenz Spengler på vegne af den svenske samler Lucas von Breda den Yngre (et fragment af Spenglers regnskabsbog omfattende hans mellemværende med Lucas von Breda i årene 1764-71 findes bevaret i Statens Museum for Kunst, Den kgl. Malerisamlings arkiv, kasse I, læg 3.).

37. Maleriet solgtes på Spenglers dødsboauktion i 1839 til Frederik 6. og findes nu på Rosenborg.

38. KKSgb6957, KKSgb6953 og KKSgb6954.

39. Den kgl. Kobberstiksamlings arkiv, *Fortegnelse over den Spenglerske Haandtegning og Kobberstik-Samling*, 1812, s. 22, nr. 430. At det var J.C. Spengler, der efter salget af faderens samling til kongen var ansvarlig for at opløse de enkelte albums samt at systematisere og katalogisere tegningerne, fremgår af hans brev til overhofmarskal Hauch, 14. august 1810, Rigsarkivet, Kunstammeret, Indkomne breve, 1810, nr. 95. Udgifterne til medarbejdere, katalogisering, renskrivning og montering fremgår af Kunstammerets regnskab for 1811, Nationalmuseet, Kunstammeret, kasse 5: Regnskaber 1766-1839.

40. Lamoureux's tegning kan ikke identificeres, mens de såkaldte Saly-tegninger er identiske med J.M. Preislers stikforlæg KKSgb13501 og KKSgb13502.

41. Akvarellen er KKSgb4610, som Spengler tilskrev F.L. Bradt.

42. Hverken Clemens's 14 blyantstegninger til Niels Klim-illustrationerne eller hans syv tegninger til Holberg-komedier kan identificeres i dag.

43. Grunds tegninger er KKSgb13491-KKSgb13494. Senns akvareller indgår i gruppen KKSgb6584-KKSgb6608, som siden Spenglers tid må være blevet forøget med et enkelt blad.

44. Jesper Svenningsen: "Georg Zoëga as Art Critic", i Karen Ascani, Paola Buzi og Daniela Picchi (red.): *The Forgotten Scholar: Georg Zoëga (1755-1809), At the Dawn of Egyptology and Coptic Studies, (Culture and the History of the Ancient Near East, vol. 74)*, Leiden 2015, s. 67-68. I alt 29 af disse breve findes fordelt mellem Statens Museum for Kunst, Rigsarkivet og Sorø Akademi.

45. Af Wiedewelt rummede samlingen 17 blade, mens yderligere ni af kunstnerens "store friser efter antikken" besynderligt nok solgtes på Spenglers auktion, 8. oktober 1839, nr. 1667-1668. Om disse var egenhændige, kan ikke afgøres. På Clemens's auktion i 1832 havde Spengler købt fire tegninger tilskrevet Trippel, hvoraf den ene i dag må tilskrives Abildgaard eller en af dennes medarbejdere (KKSgb5322). En stor del af Spenglers 69 Trippel-tegninger stammede dog utvivlsomt fra den gruppe på 183 tegninger, som han købte på auktionen over Johann Wilhelm Veiths samling hos Weigel i Leipzig, 2. november 1835, s. 55, nr. 906b ("183 Bl. Studien dieses Berühmten Bildhauers, zu Rom ausgeführt, bestehend in Anatomien, Figuren, Gruppen, hist. Compositionen, Denkmälern etc., viele sehr sorgsam in Feder u. Tusche, Rothst. u. schw. Kr. gearbeitet. fol. u. roy. fol."). Ligesom Lorenz Spengler stammede både Trippel og Veith fra

Schaffhausen, hvilket sikkert har styrket J.C. Spenglers interesse for både kunstneren og samleren.

46. I Den kgl. Kobberstiksamlings arkiv på Statens Museum for Kunst findes tre lister, der giver et indblik i Spenglers samling og dens udvikling: a) *Alfabetisk Fortegnelse over J.C. Spenglers Haandtegnings-Samling*, [ca. 1820-23]; b) *Udsigt over afgangene Etatsraad Spenglers Haandtegningsamling af danske Mesterne*, [ca. 1840]; c) en summarisk liste fra ca. 1829-30 blandt Papirer vedkommende Spenglers private Samling af Haandtegninger. Da sidstnævnte liste omfatter tegningerne af bl.a. Thorvaldsen og Johan Hanck, må den være påbegyndt efter Bülow's auktion i 1829, mens Spenglers køb på auktion hos A.R. Hornbech i december 1830 (og alle efterfølgende erhvervelser) er indføjet som rettelser.

47. Mourier 1840, passagen er her citeret efter s. 21 i særtrykket fra 1842.

48. Fire af disse fandtes i Spenglers samling i 1829/30, mens de resterende fem købtes (sammen med godt trehundrede andre tegninger) på en auktion hos A.R. Hornbech den 6. december 1830, hvor tegninger solgtes i store grupper og uden tilskrivninger. Det – mig bekendt – eneste bevarede eksemplar af dette auktionskatalog findes i Den Hirschsprungske Samling. Spengler ejede rimeligvis også andre, måske mindre præsentable tegninger af faderen, hvor nogle synes at være blevet solgt på auktionen 8. oktober 1839, nr. 1666: ”Un gros paquet d’études pour des ouvages en ivoire; en grande partie par L. Spengler.” Disse tegninger kan ganske vist også være udført af Lorenz Spenglers medarbejdere, deriblandt sønnen Lorenz.

49. KKSgb10095.

50. Britta Tøndborg: ”Altsaa det er det Nationale! – Høyen og Det Kongelige Billedgallerie i nationalkunstens tjeneste” i *SMK Art Journal* 2005, s. 43-59.

51. Den kgl. Kobberstiksamlings arkiv, *Catalog over de i Den Kongelige Kobberstiksamling opbevarede Kobberstik, Haandtegninger og Bøger. Indtil Udgangen af 1858*, s. 241. Der kan ikke være tale om Lorenz Spenglers samlinger, der dels kun rummede få danske blade, dels var blevet opløst ved Thieles omordning i 1830’erne.

52. Mourier 1840, passagen er her citeret efter s. 20 i særtrykket fra 1842.

53. Af de nævnte motiver stammer KKSgb4231 fra Clemens’ auktion, mens KKSgb4005, KKSgb4006, KKSgb4023, KKSgb4024, KKSgb4232, KKSgb4233 og KKSgb4234 stammer fra Lahdes auktion. Spengler ejede yderligere to tegninger af Eckersberg, hvoraf KKSgb4034 ligeledes var købt på Clemens’ auktion, mens en stor ”historisk Composition” i vandfarve muligvis var købt i september 1833 gennem kunsthandler Harzen i Hamburg (kvittering i Den kgl. Kobberstiksamlings arkiv, Papirer vedkommende Spenglers private Samling af Haandtegninger).

54. Jørgen Sthyr og Erik Zahle: *Den kongelige Kobberstiksamling. Grafik og Tegninger*, København 1939, s. 35.

55. J.Th. Lundbyes dagbog for perioden 16. december 1844 til 1. juni 1845, Den Hirschsprungske Samling, 2. marts 1845, s. 14.

56. Første udgave af Weilbachs *Dansk Kunstnerlexikon* udkom i 1877-78.

57. Købet af værker af Theodor Philipsen i 1912 betragtes sædvanligvis som Kobberstiksamlingens første erhvervelse af en endnu levende kunstner, og hos Fischer & Bøgh Rasmussen 1998, s. 28, er initiativet med rimelighed tilskrevet Karl Madsen og Leo Swane. Købet havde dog enkelte

fortilfælde, som da Thiele i marts 1865 tilbyttede sig 25 tegninger hos Wilhelm Marstrand. Om samlingens senere omordning, se Inger Hjorth Nielsen: *Den Kongelige Kobberstiksamling. Danske Tegninger*, Statens Museum for Kunst 1965, s. 9-10.

Om forfatteren

Jesper Svenningsen

Jesper Svenningsen (f. 1981) er postdoc-stipendiat på Statens Museum for Kunst. Han blev ph.d. i 2016 på en afhandling om danske kunstsamlere i perioden 1690-1840 og har siden været beskæftiget med udgivelse af skriftlige kilder til dansk kunsthistorie, specifikt J.Th. Lundbyes og Martinus Rørbyes dagbøger. Derudover har han især publiceret om samlerhistoriske emner og om dansk kunst i begyndelsen af 1800-tallet.

- jesper.svenningsen@smk.dk